

Mielőtt audiovizuális emlékeink elpusztulnak

VISSZHANG - XLVIII. évfolyam 5. szám, 2004. január 30.

Megdöbbenő és végtelenül szomorú az a kép a magyarországi mozgókép-archiválásról, amely Geréb Anna Filmdráma az Archívumban című cikkéből kirajzolódik (ÉS, 2004/4.). Nem azért, mintha azt a következtetést kellene levonnunk belőle, hogy a magyar filmvagyon a film iránt közömbös és cinikus vezetők kezei között senyvedne. Szerencsére nem erről van szó. Ellenkezőleg: a szereplőket hosszú évek óta jól ismervén biztosak lehetünk benne, hogy mindkét oldalon a filmek iránt mélyen elkötelezett, azokat szenvedélyesen szerető emberek állnak, akik ráadásul ugyanazon a helyen, ugyanazon cél érdekében dolgoznak évtizedek óta. Csak éppen egy olyan helyzet foglyai, amelyet - többnyire önhibájukon kívül - nem képesek megoldani.

Szögezzük le: a mozgókép a modern kor történelmi és kulturális emlékezetének egyik legfőbb médiuma. Életünk és gondolkodásunk mozgóképes lenyomata. Nincs tehát megőrzendő és nem megőrzendő mozgókép, mint ahogy nincs megőrzendő és nem megőrzendő nyomtatvány sem. Az OSZK ezért gyűjti a kinyomtatott étlapokat és a gyufacímkeket is, nem csak a nagyregényeket. Nincs semmilyen elv, amely szerint a bárhonnan előkerült magyar mozgóképvagyon bármely része inkább a szemétdombra, mintsem megőrzésre való volna.

A probléma az, hogy az elmúlt évtizedben sorra számoltak fel kisebb filmraktárakat, amelyekben olyan filmeket őriztek, amelyek eddig valóban nem tartoztak a Magyar Nemzeti Filmarchívum gyűjtőkörébe. Mivel az egész magyarországi mozgókép-archiválási politika - és ebbe bele kell érteni a televíziót is - évek óta rendezetlen, nem csoda, ha a gazdátlanra vált mozgóképek tömeges kidobása egyszer botrányt kavart. Ez a botrány, ha másra nem, arra jó, hogy rávilágítson arra, a magyar mozgókép-archiválás területén rendet kell tenni. Különösen akkor, amikor Magyarország 2003 márciusában csatlakozott az Európa Tanács "A nemzeti audiovizuális örökség megőrzéséről szóló" egyezményéhez.

Ebben a szomorú történetben az összes szereplő magatartását meg lehet érteni anélkül, hogy rosszindulatot vagy hozzá nem értést kellene feltételeznünk: ha a MNF nem lenne a magyar kultúra egyik legszégegyenletesebben alulfinanszírozott szegényháza, akkor nyilván igazgatójának sem kellene "szakmai" érveket keresnie arra, miért nem tudja befogadni az utóbbi évtizedben rázúduló, ipari-, oktató-, referencia- és propagandafilmek tömegét. Ha Geréb Anna ezt nem tenné szóvá, akkor szakmai lelkiismeretével nem tudna elszámolni. És ha a NKÖM igazat adna Geréb Annának, akkor ezzel nyíltan elismerné, hogy az archívum feladatainak ellátásához nem biztosít elég pénzt. Ezzel bezárult a kör: a magyar kulturális költségvetés filmmegőrzésre és -felújításra ennyi pénzt szán, és nem többet. Ebből nemhogy a Geréb Anna által felsorolt filmvagyon nem kezelhető, de még az sem nagyon, amelyet már a filmarchívum őriz. Ha csak az oktatás szempontját nézem, akkor is jól látszik: évek óta szűkül azoknak a jelentős művészi értéket képviselő filmeknek a száma, amelyeket a hallgatónak meg tudunk mutatni, mert nincs pénz az elhasználandó kópiák pótlására. Ha ez tartósan így megy, tíz év múlva a fiatalok régi filmeket már csak videón láthatnak (gyengébbek kedvéért: pl. Csontváryt fekete-fehér fotón vagy Bartókot furulyaátiratban).

A filmek restaurálására az archívum költségvetésében szinte egyáltalán nincs pénz. Az ehhez szükséges forrást minden alkalommal külön meg kell pályáznia az archívumnak. Ez olyan, mintha egy kórház költségvetésében csak az ágyak fenntartása szerepelne, és minden egyes műtét alkalmával külön pályázatot kellene benyújtani a szükséges gyógyszerek és műszerek beszerzéséhez. Nyilvánvaló, hogy a

mai anyagi feltételek mellett a százsámra beömlő kiemelkedő művészi értéket nem képviselő celluloidszalagok gondozása megoldhatatlan feladat. Elkerülhetetlen, hogy a megőrzésre felajánlott filmek között rangsoroljon az archívum. Tudni kell azonban, hogy ez kényszer és nem lehet politika. Különösen akkor nem, amikor van más megoldás.

A nemzeti audiovizuális örökséget nem szabad megőrzendő magasrendű filmművészetre és egyéb "hulladék" termékekre osztani. Őszintén meg vagyok győződve arról, hogy sem a filmarchívum igazgatója, sem pedig a NKÖM illetékesei nem gondolják, hogy nem kell minden magyar nyelvű és magyar vonatkozású mozgóképet megőrizni. Ez azonban olyan anyagi terheket jelent, amelyet hagyományos módszerekkel, hagyományos archívumban Magyarországon, úgy látszik, nem lehet vállalni. Új módszerekre és új technológiára van szükség. (Celluloid- vagy digitális hordozó?)

A szóban forgó problémát így fogalmazhatjuk meg, hogy megoldható legyen: mit tegyünk, hogy semmilyen tartalom ne vesszen kárba, ha anyagi okokból mégis szelektálnunk kell?

Az audiovizuális archiválás környezetében az első kérdés, hogy az audiovizuális tartalom megőrzéséhez szükséges-e magának a hordozónak a megőrzése is. Ez már a legkorábbi filmek esetében is kérdéssé vált: a gyúlékony nitrátnyersanyagról a megőrzendő filmeket szükségképpen át kellett másolni biztonsági nyersanyagra. A videotechnika megjelenésétől kezdve pedig az elektronikára készült mozgóképek esetében már nem is kérdés, hogy az eredeti hordozó megőrzése semmiképpen sem lehet cél. Itt csak a tartalmat kell megőrizni, a hordozót nem. A filmek esetében bonyolultabb a helyzet. Itt egyértelműen minőségi kritériumoknak kell szerepet játszaniuk. Mivel vizuális minőségét tekintve mindmáig a celluloid-nyersanyag a legjobb, azoknak a filmeknek, amelyeknek kulturális, művészeti értéke kiemelkedő, világos, hogy celluloidon kell megmaradniuk, mindaddig, amíg ennél jobb és olcsóbb nyersanyag nem áll rendelkezésre. Azt, hogy milyen tartalomnak kell celluloidon megmaradnia, a rendelkezésre álló források és az eredeti mű kulturális, művészeti értékének aránya kell, hogy meghatározza. De annak az audiovizuális tartalomnak, amely ezen a rostán kihullik, ettől még nem szabadna pusztulásra ítélnie csupán amiatt, mert aktuálisan nem tekintjük elég értékesnek. A kulturális megőrzés lényege, hogy az utókor mindig maga válogatja ki a múltból azt, ami számára érdekes. Márpedig az utókor csak abból tud válogatni, ami a múltból fennmaradt. Van, aki ma azt mondaná, hogy a rendszerváltás éveinek politikai vitaműsorai nem tartoznak a magyar történelmi emlékezet elsőrendű adatai közé? Pedig ne higgye bárki, hogy ezek teljességükben fellelhetőek az MTV archívumában! Valahogy akkor ez nem tűnt elég fontosnak, vagy nem volt elég kazetta...

Erre a problémára jelent megoldást a digitális archiválás. A digitalizálás, hacsak nem a szemétdombra szállítással hasonlítjuk össze, akkor nem drága dolog. Egy film digitalizálásának költsége durván fele az eredeti kópia felújításáénak. A digitális kópia tárolásának költsége pedig az eredeti celluloid tárolásáénak töredéke. Csak egyetlen látványos számot mondok: egyetlen köbméterben legfeljebb nyolc játékfilm tárolható celluloidformában. Ugyanebben az egy köbméterben 10 000 DVD-minőségű digitalizált játékfilm fér el. Még egyszer: a DVD-minőség a közelébe sem ér a celluloidnak, tehát művészi alkotások, nagy kulturális értékű filmek celluloid-nyersanyagát nem szabad kidobni, azokat fel kell újítani, és így kell őket megőrizni. Az amerikai tévécsatornák azokat a televíziós sorozataikat is celluloidon őrzik meg, amelyeket soha az életben nem akarnak moziban forgalmazni, csupán mert jobb a minősége, és tartósabb, mint a mágneses forma. De ők más nagyságrendű anyagi gondokkal küzdenek. Ha egy olyan országot veszünk, ahol még a jelentős kulturális értékű művek megőrzése is gondot okoz, akkor kézenfekvő komplementermegoldásként a digitális archiválás éppen az olyan filmek esetében, amelyekről Geréb Anna cikkében említést tesz. A TANÉRT vagy az OMIKK filmjei egytől-egyig a magyar kulturális örökség részét képezik, akárki rendelte is őket, akármilyen célból. Ezeket veszni hagyni bűn. De nem biztos, hogy celluloidon kell megőrizni őket. Vagy inkább fogalmazzunk így: inkább maradjon fenn ezek tartalma digitális formában, mint hogy hordozójukkal együtt a szemétdombon végezzék. És akkor arról még nem is beszéltem, hogy a kulturális tartalmak számára a digitális forma a hozzáférés egyszerűsége miatt ma éppen hogy a túlélés legbiztosabb formájának látszik.

(A válasz: Nava)

A Geréb Anna cikkében felvetett probléma szinte magától kiadja megoldásának módját. Az audiovizuális kulturális örökség nem kiemelkedő művészi értékeit egy olyan digitális audiovizuális archívumban kell megőrizni, amelynek épp az a feladata, hogy gyűjtsön "minden magyar nyelvű és vonatkozású mozgóképet", ezeket digitális formában tárolja és tegye őket nyilvánosan hozzáférhetővé. Egy ilyen archívum épp azt a terhet veszi le a MNF válláról, amellyel az nem tud megbirkózni. Értelemszerűen nem venné át a filmarchívum szerepét, hiszen az - definíciójából adódóan - filmek, azaz celluloidra készült műalkotások archívuma. A Nemzeti Audiovizuális Archívum viszont a magyar audiovizuális kultúra fennmaradó kilencvenkilenc százalékát gyűjtené, azt, ami ma jórészt elvész a semmibe, vagy ami ugyanaz, az éterbe úgy, hogy nem is tudunk róla, hogy valaha létezett. Ez a két audiovizuális archívum kiegészíti egymást, mert csak együtt képesek megoldani a magyar kulturális örökség ezen egyre fontosabbá váló részének megőrzését. Egy celluloidalapú archívum soha nem tudná megoldani az egész audiovizuális örökség megőrzésének feladatát. Éppen, mert a források szűkösek, az audiovizuális kultúra megőrzése csak a digitális megoldással együttműködve lehetséges. Akármennyi pénzt ölhet a kormány a filmarchívumba, még mindig beláthatatlan mennyiségű celluloid- és mágneses alapú audiovizuális anyag marad, amely feldolgozásra, megőrzésre és hozzáférhetővé tételre vár (országos és helyi televíziókban, magánarchívumokban stb.). Ugyanis Magyarország ezt vállalta az Európa tanácsi egyezmény aláírásával. Ráadásul celluloidra ma már tényleg csak játékfilmek készülnek. A filmarchívum gyűjteménye évi pár tucat filmmel bővül. A mágneses hordozójú mozgóképek száma viszont évről évre nő. A digitális mozgókép-archiválás rendszerét mindenképpen ki kell építeni, és ebbe a rendszerbe tökéletesen beleillik a filmarchívum által nem megőrizhető régebbi celluloidszalagok digitális archiválása.

Egy újfajta audiovizuális archívum létrehozásának ötlete már 1996-ban fölmerült. Az előző kormány ideje alatt folytak ennek az ötlenek a megvalósíthatóságára vonatkozó kutatások a Műszaki Egyetemen, az NKÖM megrendelésére. Egy éve - éppen az új technológiába ágyazottsága miatt - az Informatikai és Hírközlési Minisztérium vette át ezt az ügyet, és ez év végén megszületett az a törvény - a mozgóképről szóló -, amely az IHM feladatává teszi a Nemzeti Audiovizuális Archívum létrehozását a NKÖM-mel közös szakmai felügyelet mellett. A Nava minden jel szerint még ez év során megkezdte működését, és ezzel egyszer s mindenkorra elejét veheti az ehhez hasonló konfliktusoknak. A filmarchívummal együttműködésben a Nava valóban a teljes magyar audiovizuális örökség megőrzését és - ami ugyanolyan fontos - közreadását tudja megvalósítani. Talán ha a Nava hamarabb jött volna létre, Geréb Annának ma is lenne állása, Magyarország pedig gazdagabb lenne néhány száz órányi kulturális kincssel.

Kovács András Bálint

az ELTE filmtörténet

és filmelmélet szak vezetője,

az IHM Nava-program biztosa